

transnational capital. His influence on freedom results in the origin of its converted forms. Poverty does not diminish, and takes hidden shapes and new parameters. And expansion of poverty, and narrowing of freedom, takes place under act of the same processes of globalization. Fight against poverty and development of freedom depend on development of spiritual production.

Key words: globalizm, poverty, freedom.

УДК 330.564

ПРОТИДІЯ ЕКСПЛУАТАЦІЇ В УКРАЇНІ: З ЧИМ І ЯК БОРОТИСЯ

К. Г. Губін, кандидат економічних наук

Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого

Досліджено основні напрями боротьби з експлуатацією в Україні, виходячи з концепції, що передбачає існування багатьох засад та напрямів експлуатації. Розглянуто шляхи протидії систематичній внутрішньолокаційній експлуатації, систематичній міжлокаційній експлуатації та випадковій експлуатації. Особливу увагу приділено досягненню балансу соціально-економічних сил.

Ключові слова: експлуатація, безпека людського розвитку, розподіл доходів, регулювання доходів населення.

Актуальність проблеми. Однією з найсуттєвіших складових трансформаційних процесів в Україні є розбудова ринкової системи формування доходів. Порівняно із системами, що еволюційно передують їй, ринкова система формування доходів створює для більшості населення значно кращі умови генерування, розподілу та перерозподілу доходів. Проте вона не позбавлена і недоліків, зокрема зберігає експлуатацію людини людиною.

В Україні, на жаль, недоліки ринкової системи формування доходів представлені більш виразно, ніж її переваги. Соціальна експлуатація набуває значного поширення, підсилюючи диференціацію доходів та надаючи розподілу ознак бінарності, коли вузькому колу багатих та надбагатих людей протистоять основна маса населення із низькими та наднизькими доходами, а середній клас дуже вузький.

Експлуатація генерує потужні загрози людському розвитку. Основою соціальної експлуатації є глибокі диспропорції суспільних відносин не тільки на етапі розподілу, а й у фазі виробництва продукту. За умов еквівалентності

обміну розширюють свою діяльність найефективніші господарські суб'єкти, що максимізують рентабельність виробництва, а відносно неефективні учасники економічної діяльності витісняються з ринку. Порушення балансу економічних внесків і віддач на користь деяких відносно неефективних суб'єктів підтримує їхнє існування, дозволяє їм продовжувати неоптимальне господарювання. У цьому полягає загроза зниження середньої ефективності виробництва та загального рівня економічного добробуту суспільства.

Друга загроза — зрощення бізнесу і влади — пов'язана із тим, що ті, хто виграє від нееквівалентного обміну, мають потребу в підтримці status quo, збереженні умов і чинників, що забезпечують одержання необґрунтовано завищених доходів. Це породжує непродуктивні витрати на хабарі корумпованим чиновникам, «відкати» правоохоронним та контролюючим органам, утримання політичних діячів і партій, оплату потрібних судових рішень тощо. Зрощення бізнесу і влади суттєво обмежує соціально-економічні права і свободи, а також перспективи більшості українців.

Третя загроза — викривлення системи цінностей людей. Якщо суспільна система стимулює не тих, хто приносить суспільству найбільшу користь, а тих, хто краще перерозподіляє створений продукт на свій зиск, у людей формується орієнтація не на чесну працю, а на заробіток будь-яким шляхом. Відбувається деформація трудової мотивації, коли люди хочуть якнайменше працювати і якнайбільше отримувати і готові задля цього майже на будь-які дії, в тому числі аморальні й незаконні.

Четверта загроза — надмірна диференціація умов людського розвитку та поляризація суспільства.

Перші чотири загрози породжують п'яту — загрозу економічних і соціальних втрат від конфліктів у суспільстві.

Отже, експлуатація в Україні створює загрози для багатьох складових безпеки людського розвитку: доходів (як бази розвитку), можливостей (як перспектив розвитку), моралі (як однієї з цілей розвитку) і навіть для загальних умов існування людей у суспільстві. Протидія експлуатації стосуються багатьох аспектів соціально-економічного життя в нашій країні і тому є вкрай необхідною. Але ефективна боротьба з експлуатацією поки що неможлива через відсутність відповідної теоретико-методологічної бази.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Дослідження соціальної експлуатації отримало потужний поштовх у межах марксизму, однак зараз не належить до основних напрямків наукових досліджень. Значною мірою це пов'язано із не надто позитивним сприйняттям більшістю науковців соціально-економічного вчення К. Маркса. Проте проблема експлуатації не є суто марксистською. Багато видатних економістів визнавали існування експлуатації у ринковій системі, але тлумачили її інакше, ніж К. Маркс.

Відповідно до марксистського підходу експлуатація — це привласнення результатів чужої праці власниками засобів виробництва в класово-антагоністичних суспільних формаціях. Вона вважається закономірною рисою капіталістичного способу виробництва, якої можливо позбутися лише разом із капіталізмом [1, с. 204–206].

Дж. Гелбрейт пов'язував експлуатацію із ситуацією, коли людина через її відносно недостатню конкурентоспроможність на ринку праці вимушена працювати за нижчу винагороду, ніж зазвичай виплачується в економіці за такі зусилля [2, с. 105]. А. Пігу вбачав виникнення експлуатації у випадку, якщо робочим платять менше вартості граничного чистого продукту, що створюється ними [3, с. 172]. За Ф. Хайєком, експлуатація — вигода одного на збиток іншим [4, с. 163]. Згідно з цими підходами на відміну від марксистського не кожний найманий працівник є експлуатованим, а лише той, якому платять недостатньо. Задля боротьби з експлуатацією не варто знищувати капіталістичне суспільство — протидіяти експлуатації можна і треба у його межах.

У статті «Економічна експлуатація як одна із загроз економічній безпеці України», виходячи з того, що всі фактори виробництва беруть участь у створенні вартості, під економічною експлуатацією запропоновано розуміти безвідплатне привласнення власниками факторів виробництва економічних благ за рахунок отримання винагороди, що перевищує внесок цих факторів у створення вартості [5, с. 429–430]. Отже, власники жодного з факторів виробництва не проголошуються експлуаторами чи експлуатованими априорі: експлуатація виникає лише тоді, коли економічні блага, отримані індивідом від суспільства, перевищують за вартістю економічні блага, віддані суспільству. Експлуатація не зводиться до відносин між капіталістом і найманим працівником, а має багато підстав та напрямів.

З огляду на таке тлумачення експлуатації у статті «Випадкова та систематична експлуатація в Україні» [6] проаналізовано основні види експлуатації: внутрішньоєвропейську та міжєвропейську, систематичну та випадкову.

Таким чином, існує значна кількість наукових розробок з питань сутності та типів експлуатації, проте проблему боротьби з експлуатацією в Україні досліджено недостатньо. Водночас викладені у [5; 6] методологічні положення дають змогу віднайти та описати способи протидії соціальній експлуатації в Україні.

Мета статті — базуючись на концепції, що передбачає існування багатьох засад та напрямів експлуатації, розкрити основні шляхи боротьби з експлуатацією в Україні.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до обґрунтованого у статті «Економічна експлуатація як одна із загроз економічній безпеці України» підходу, коли обмін регламентується принципами нееквівалентної справедливос-

ті, що не передбачає взаємозв'язку індивідуальних внесків і віддач, то експлуатації немає і бути не може! Взаємини усередині родини значною мірою скеровуються принципами нееквівалентної справедливості. Інші сфери дії цих принципів — безоплатне надання медичних і освітніх послуг, добродійність, що все більше поширюються в сучасному світі. Експлуатації немає не тому, що економічні внески і віддачі починають точно відповідати один одному за вартістю, а тому що їх невідповідність не є істотною, вагомою рисою обміну діяльністю, заснованого на принципах нееквівалентної справедливості. Відсутність еквівалентності внесків і віддач з головного перетворюється на другорядний аспект обміну. Проблема експлуатації знімається принципово іншим, нееквівалентним характером відносин [5, с. 426, 431].

Якщо К. Маркс позбавлення людини від експлуатації людиною вбачав лише у межах комуністичної соціально-економічної формації, то запропонований нами підхід є менш радикальним: актуальні у наш час напрями боротьби з експлуатацією пов'язуються із забезпеченням еквівалентності обміну [5, с. 432–433], що відповідає ринковим принципам та може бути досягнуто за умов змішаної економіки. Водночас, якщо припустити вірогідність побудови суспільства нового типу, зникнення експлуатації у ньому можна пояснити її зняттям як проблеми внаслідок поширення принципів нееквівалентної справедливості на весь обмін.

Отже, запропонований варіант зникнення експлуатації вписується у межі теорій, що пророкують знищення експлуатації в результаті радикальної соціально-економічної перебудови, і разом з тим відповідає концепціям, що передбачають боротьбу з експлуатацією у межах сучасного суспільства.

Щодо питання напрямів експлуатації викладений підхід не суперечить теоріям, що розглядають лише експлуатацію праці, але передбачає й інші варіанти експлуатації. За умов невідповідності економічних внесків і віддач один найманий працівник може експлуатувати іншого, а власник капіталу — підприємця, чи навпаки. Економічна експлуатації має багато напрямів, що відображають існування багатьох її засад.

Отже, є підстави стверджувати, що охарактеризована в статтях [5; 6] концепція експлуатації знімає (у гегелівському сенсі) марксистську концепцію, тобто включає її як окремий випадок, як елемент більш складної системи засад, напрямів та шляхів подолання експлуатації.

Відповідно до причин виникнення та періоду існування слід розрізнити випадкову експлуатацію (базується на чинниках, що викликають випадкові відхилення пропорцій обміну від еквівалентних; експлуататори і експлуатовані спорадично міняються місцями) і систематичну експлуатацію (заснована на чинниках, що закономірно викликають порушення еквівалентності обміну; ролі експлуататорів і експлуатованих закріплені на тривалий строк). Перший

тип експлуатації значною мірою пов'язаний із тим, що закон вартості діє як тенденція, а співвідношення економічних внесків і віддач постійно коливається. У гіршому разі відповідність економічних внесків і віддач відсутня навіть як тенденція, еквівалентність обміну постійно порушується, що пов'язане з систематичною експлуатацією [6, с. 58].

Виходячи з критерію місцезнаходження учасників відносин експлуатації, слід розрізняти внутрішньолокаційну і міжлокаційну експлуатацію. У першому випадку експлуататор і експлуатований перебувають в одній і тій самій локації вартості, в другому — в різних [6, с. 58].

Локація вартості — географічно локалізований економічний простір, у межах якого фактори виробництва здатні вільно переміщуватися між альтернативними варіантами застосування, прагнучи максимізувати своє визнання суспільством, тим самим вирівнюючи рівень винагороди кожного фактора виробництва в межах даного економічного простору [7, с. 30].

Вартість факторів виробництва тяжіє до певного рівня лише усередині локації вартості; у різних локаціях вона може відрізнитися у десятки разів. «Дешева» локація вартості — географічно локалізований економічний простір, у межах якого суспільне визнання вартості факторів виробництва порівняно з середнім у світі є низьким. «Дорога» локація вартості — географічно локалізований економічний простір, усередині якого суспільне визнання вартості факторів виробництва вище середньосвітового.

Існують товари, світова ціна яких визначається в «дешевих» локаціях вартості, і товари, світова ціна яких формується в «дорогих» локаціях. До перших зараз можна віднести сировину, продукцію сільського господарства, частково продукцію індустріального виробництва, до других — високотехнологічні продукти індустріального і постіндустріального виробництва. Хоча склад зазначених груп товарів поступово змінюється, технологічне лідерство економічно розвинених країн зберігається, забезпечуючи засади для експлуатації решти світу. Відповідно розрізняються і доходи власників факторів виробництва, що використовуються при виробництві товарів у «дорогих» і «дешевих» локаціях вартості [6, с. 60].

Якби фактори виробництва могли вільно переміщуватися, вони б мігрували до «дорогих» локацій вартості, що призвело б до вирівнювання їх винагороди в усіх локаціях. Це означає, що існування локацій вартості пов'язане з наявністю перешкод для вільної реаллокації ресурсів. Межі локації вартості визначаються бар'єрами для переміщення факторів виробництва. Такі бар'єри можуть існувати всередині країни, але особливо помітні вони між країнами та групами країн. На додаток різні фактори виробництва мають різну міжлокаційну мобільність. Найбільш мобільними є інформація і капітал. При визначенні меж локацій вартості головну увагу слід приділяти вартості

найменш мобільних факторів виробництва — праці і землі; дані щодо мобільних факторів виробництва є менш інформативними.

Внутрішньолокаційна та міжлокаційна експлуатація може мати як випадковий, так і систематичний характер. Задля кращого розуміння сутності систематичної міжлокаційної експлуатації слід зазначити, що головною її причиною сьогодні є відмінності у вартості факторів виробництва в різних локаціях вартості. Якби обмін проводився лише усередині локацій вартості, ці відмінності не створювали б проблем. Але обмін відбувається і між ними. Субстрати вартості полишають локацію, в якій відбулося їх визнання, і переходять до другої, з іншим рівнем визнання вартості [6, с. 59]. Причому інтенсивність міжлокаційної міграції вартості зростає, підсилюючи ступінь експлуатації. Якщо в 1950 р. експорт товарів становив 16,6 % світового товарного виробництва, то в 2000 р. — 59,9 % [8, с. 17].

Напрями протидії експлуатації мають визначатися особливостями її основних видів.

З метою боротьби із систематичною внутрішньолокаційною експлуатацією в Україні необхідно:

1) досягти приблизного балансу соціально-економічних сил у суспільстві. Низька соціально-економічна сила власників праці та землі в Україні, пов'язана з фактичною обмеженістю їх політичних прав, соціальною незахищеністю, обмеженою мобільністю тощо, породжує високий ступінь їх експлуатації з боку представників політико-економічної еліти, що повною мірою використовують державні повноваження, політичну, економічну, судову владу, а також підконтрольні засоби масової інформації;

2) забезпечити дотримання всіма учасниками економічної діяльності «правил гри». Порушення загальноприйнятих норм поведінки надає додаткові ступені свободи, що може стати основою експлуатації (наприклад, купівля державної власності за заниженими цінами завдяки неформальній взаємодії бізнесу та влади);

3) обмежити (наскільки це можливо) регулятивний вплив держави, фірм, домогосподарств, об'єднань робітників та роботодавців, громадських організацій тощо на економічні рішення. Звичайно, за умов ефективної організації такий вплив нерідко загалом корисний, але в Україні поки що інтенсивний регулятивний вплив на економіку зазвичай породжує корупцію та економічно необґрунтовані розподіл і перерозподіл;

4) збільшити внутрішньолокаційну мобільність факторів виробництва. Недостатня територіальна мобільність робочої сили, неефективна пасивна та активна політика зайнятості, надмірне значення особистих зв'язків, неринковий менталітет тощо обмежують можливості щодо зміни робочого місця. Характер довіри у бізнесі (персоніфікована замість деперсоніфікованої),

нерозвиненість інвестиційних інститутів і інструментів та інші чинники обмежують мобільність капіталу. Відсутність повноцінного ринку землі і багатьох природних ресурсів (зокрема енергетичних) відхиляє винагороду землі від економічно обґрунтованих меж;

5) первинний розподіл доходів має регламентуватися принципами недиференційованої еквівалентної соціальної справедливості (передбачає однакове співвідношення внеску і віддачі для всіх людей), а перерозподіл — переважно принципами нееквівалентної соціальної справедливості (не вимагає взаємозв'язку індивідуального внеску і віддачі). Застосування диференційованої еквівалентної соціальної справедливості (передбачає різне співвідношення внеску і віддачі для людей, що розрізняються за певними ознаками) в процесі первинного розподілу є неприпустимим;

6) ті види рентних платежів, що не пов'язані з економічним внеском індивіда, повинні надходити не йому, а використовуватися на потреби суспільства в цілому.

Для протидії систематичній міжлокаційній експлуатації в Україні необхідно:

1) забезпечити «удорожчання» локації вартості, що відповідає Україні в цілому. Для цього передусім слід формувати орієнтацію економіки на виробництво високотехнологічних товарів, аналогічних тим, що виробляються в розвинених країнах — у їх світову ціну входить оплата праці та інших факторів виробництва за високими західними стандартами;

2) знизити дисбаланс між «дорогими» та «дешевими» локаціями вартості усередині нашої країни (перш за все за рахунок полегшення переміщення факторів виробництва між цими локаціями);

3) активізувати діяльність держави, спрямовану на забезпечення вигідних умов економічних відносин України з іншими країнами;

4) протидіяти спробам регіональних еліт усередині України забезпечити необґрунтовані переваги при розподілі умов чи результатів функціонування національної економіки.

Випадкова внутрішньолокаційна і міжлокаційна економічна експлуатація пов'язана з дією безлічі чинників, що хаотично відхиляють ціни від вартості. Практично неможливо сформулювати повний перелік цих чинників і тим більше нереально охарактеризувати всі необхідні для безпосередньої боротьби з ними заходи. Проте організувати опосередковану боротьбу із випадковою експлуатацією цілком можливо. Для цього необхідно впливати на суттєві риси господарської системи, що визначають інтенсивність дії чинників випадкової експлуатації:

1) збільшувати рівень ринкової свободи ухвалення рішень (чим він вищий, тим пропорції обміну ближче до еквівалентних);

2) розвивати ринкову інфраструктуру (чим краще вона розвинена, тим оптимальніші рішення ухвалюються, наприклад, завдяки кращому інформаційному забезпеченню);

3) не допускати впливу на економічні рішення релігійних, культурних, національних, політичних чинників;

4) обмежувати (по можливості) регулятивний вплив держави, фірм, домогосподарств, об'єднань робітників та роботодавців, громадських організацій тощо на економічні рішення.

Значення балансу соціально-економічних сил у суспільстві для протидії експлуатації в Україні слід розкрити більш докладно. По-перше, досягнення цього балансу є дуже важливим саме по собі. По-друге, без нього політико-економічна еліта ніколи не скасує вигідні для неї практики, а отже, реалізація багатьох інших заходів, спрямованих на боротьбу з експлуатацією, залишиться неможливою.

За підрахунками Ю. Харазішвілі, загальна частка оплати праці у ВВП в Україні в період 1997–2006 рр. складала від 35,6 % (2001, 2002 рр.) до 45,8 % (2005, 2006 рр.), тоді як у США, Японії, Німеччині, Великій Британії та інших розвинених країнах цей показник сягає 65–75% [9, с. 61–62]. Головною причиною такої разючої відмінності є, на нашу думку, саме наявність у розвинених країнах балансу соціально-економічних сил і його відсутність в Україні.

Основні напрями збалансування соціально-економічних сил викладено у монографії «Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз» [10]. В Україні, що характеризується невисоким рівнем добробуту більшої частини населення, забезпечення політичних, соціальних і економічних прав людини повинно мати зовнішній (тобто з боку держави та громадянського суспільства) та універсальний (тобто не залежний від соціального чи економічного статусу) характер, оскільки самозахист доступний лише людям з достатньо високим рівнем добробуту. Проте така вимога вступає в деяку суперечність з необхідністю економії обмежених ресурсів держави. Задля розв'язання цієї суперечності вирівнювання соціально-економічних сил в Україні має здійснюватися перш за все шляхом створення умов їх вирівнювання (що діють неупереджено), а не шляхом безпосереднього вирівнювання соціально-економічних сил окремих членів суспільства.

Забезпечення умов вирівнювання соціально-економічних сил необхідно здійснювати за двома основними напрямками:

1) зниження нерівності соціально-економічних сил членів суспільства;

2) зниження нерівності соціально-економічних сил власників різних факторів виробництва.

Перший напрям передбачає вирівнювання соціально-економічних сил усіх членів суспільства безвідносно до будь-яких характеристик соціального або економічного характеру.

Головне призначення другого напрямку вирівнювання соціально-економічних сил — забезпечити відсутність пригноблених факторів виробництва, тобто факторів виробництва, власники яких експлуатуються за рахунок використання іншими власниками факторів виробництва своєї соціально-економічної сили. В трансформаційній економіці України пригнобленими факторами виробництва є праця і земля.

Відповідно до першого напрямку вирівнювання соціально-економічних сил в Україні слід:

1) надати всім членам суспільства рівні політичні та економічні права і свободи. Причому значення має не формальна, а реальна рівність, що актуалізує проблему боротьби з плутократією та олігархією;

2) забезпечити соціальний захист найбільш соціально уразливих членів суспільства;

3) сприяти диверсифікації джерел отримання доходів;

4) забезпечити вирівнювання стартових можливостей в економічній діяльності.

Другий напрям вирівнювання соціально-економічних сил в Україні вимагає:

1) збільшення соціально-економічної сили найманих працівників. Це може бути двох типів: індивідуальне (збільшення соціально-економічної сили окремого працівника) та колективне (збільшення соціально-економічної сили працівників за рахунок їх об'єднання).

Індивідуальне збільшення соціально-економічної сили найманих працівників недоцільно проводити за рахунок посилення пасивного соціального захисту (збільшення соціальних допомог). Це зумовлено розвиненістю в Україні неформальної зайнятості. Натомість слід знижувати залежність працівника від роботодавця за рахунок розширення його можливостей міняти місце роботи і кваліфікацію.

Колективне збільшення соціально-економічної сили найманих працівників передбачає перш за все посилення ролі профспілок, а також інших громадських організацій. Саме колективне збільшення соціально-економічної сили найманих працівників ураховує історію боротьби робітників за свої права (зокрема, у розвинених країнах, де вона виявилася досить успішною) та відповідає українським реаліям;

2) збільшення соціально-економічної сили власників використовуваних у сільському господарстві факторів виробництва, передусім праці і землі. Якщо власники капіталу здатні перевести його з сільського господарства в інші сфери діяльності, підприємці можуть підвищити свої доходи за рахунок посиленої експлуатації праці і землі, то становище останніх двох особливо важке;

3) збільшення соціально-економічної сили дрібних власників (зокрема акціонерів). В Україні дрібні акціонери практично не одержують дивідендів. Якщо великі акціонери мають нагоду реалізувати свої економічні інтереси через низку неформальних механізмів, дрібні акціонери володіють єдиним джерелом доходів від акцій — дивідендами. Але останні часто не виплачуються у зв'язку з тим, що реальні власники переводять весь прибуток акціонерних товариств в організовані ними фірми.

Висновки. Боротьба з експлуатацією в Україні має враховувати особливості її основних видів: систематичної внутрішньолокаційної експлуатації, систематичної міжлокаційної експлуатації та випадкової експлуатації (може бути як внутрішньолокаційною, так і міжлокаційною, але це не має принципового значення для її змісту).

Серед заходів, важливих для протидії експлуатації, слід відмітити:

- «удорожчання» локації вартості, що відповідає Україні в цілому;
- зниження дисбалансу між «дорогими» та «дешевими» локаціями вартості всередині нашої країни;
- активізацію діяльності держави, спрямованої на забезпечення вигідних умов економічних відносин України з іншими країнами;
- розвиток демократії, регіонального самоврядування і громадянського суспільства, що здатні забезпечити орієнтацію політичних еліт на інтереси більшості громадян;
- удосконалення ринкової інфраструктури (для підвищення оптимальності економічних рішень на основі покращеного доступу до інформації, засобів комунікації тощо);
- створення і підтримку конкурентного ладу, здатного витіснити відносно неефективних учасників економічної діяльності;
- збільшення внутрішньолокаційної та міжлокаційної мобільності факторів виробництва всередині України;
- подолання негативних явищ, що супроводжують регулювання економіки (насамперед корупції та неефективних господарських рішень);
- боротьбу з актами чистого привласнення (зокрема, з рейдерським захопленням власності, розкраданням бюджетних коштів, прихованою приватизацією державних підприємств).

Особливе значення має вирівнювання соціально-економічних сил членів суспільства (передусім, збільшення соціально-економічної сили праці), оскільки воно не тільки здатне збільшити ненормально низьку частку оплати праці у створеному продукті, а й може дати поштовх реалізації багатьох інших заходів, спрямованих на боротьбу з експлуатацією.

Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо поглиблене вивчення природи і джерел соціально-економічної сили та шляхів збалансування соціально-економічних сил у суспільстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. — М. : Политиздат, 1988. — Т. 1. Кн. 1. Процесс производства капитала. — XVIII. — 891 с.
2. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества / Дж. К. Гэлбрейт. — М. : Прогресс, 1976. — 405 с.
3. Пигу А. С. Экономическая теория благосостояния / А. С. Пигу. — М. : Прогресс, 1985. — Т. 2. — 454 с.
4. Хайек Ф. А. Пагубная самонадеянность : Ошибки социализма / Ф. А. Хайек. — М. : Агентство печати Новости, 1992. — 303 с.
5. Губин К. Г. Экономическая эксплуатация как одна из угроз экономической безопасности Украины / К. Г. Губин // *Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць.* — Вип. 244 : в 5 т. — Т. II. — Д. : ДНУ, 2008. — 288 с. — С. 424–435.
6. Губін К. Г. Випадкова та систематична експлуатація в Україні / К. Г. Губін // *Бизнес Информ.* — 2009. — № 9 (371). — С. 56–62.
7. Губин К. Г. Рыночная система регулирования доходов населения: субъекты и основные составляющие / К. Г. Губин // *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Екон. сер.* — 2006. — № 719. — С. 26–32.
8. Шишков Ю. Международное разделение производственного процесса меняет облик мировой экономики / Ю. Шишков // *Мировая экономика и международные отношения.* — 2004. — № 10. — С. 15–25.
9. Харазішвілі Ю. Вимірювання тіньового ВВП на основі функцій сукупного попиту і сукупної пропозиції / Ю. Харазішвілі // *Економіка України.* — 2007. — № 1. — С. 57–63.
10. Безпека людського розвитку: економіко-теоретичний аналіз : монографія / Л. С. Шевченко, О. А. Гриценко, С. М. Макуха та ін. ; за ред. Л. С. Шевченко. — Х. : Право, 2010. — 448 с.

ПРОТИВОДЕЙСТВИЕ ЭКСПЛУАТАЦИИ В УКРАИНЕ: С ЧЕМ И КАК БОРЬТЬСЯ

Губин К. Г.

Исследованы основные направления борьбы с эксплуатацией в Украине, исходя из концепции, предусматривающей существование многих оснований и направлений эксплуатации. Рассмотрены пути противодействия систематической внутрилокационной эксплуатации, систематической межлокационной эксплуатации и случайной эксплуатации. Особое внимание уделено достижению баланса социально-экономических сил.

Ключевые слова: эксплуатация, безопасность человеческого развития, распределение доходов, регулирование доходов населения.

THE COUNTERACTION TO THE EXPLOITATION IN UKRAINE: WITH WHAT AND HOW TO FIGHT

Gubin K. G.

In the article basic directions of fight against exploitation in Ukraine are explored, coming from conception which foresees existence of many exploitation bases and directions. The ways of counteraction to systematic in-location exploitation, systematic between-location exploitation and casual exploitation are discovered. The special attention is spared to achievement of socio-economic powers balance.

Key words: exploitation, safety of human development, allocation of profits, population profits regulation.

УДК 338.47

ФІРМА В ЕКОНОМІЦІ ЗНАНЬ: ЗНАННЄВИЙ ПІДХІД ДО ВИЗНАЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ПРИРОДИ

*О. С. Марченко, доктор економічних наук, професор
Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого*

Розкрито зміст знаннєвого підходу до характеристики особливостей фірми в умовах економіки знань. Визначено теоретичну основу дослідження економічної природи нової фірми, яку становлять неокласичний, неоінституціональний, еволюційний підходи, концепції інтелектуальної організації, організації, що навчається, управління знаннями. Обґрунтовано визначення фірми як інтегратора знань, розкрито інтелектуальний ефект масштабу.

Ключові слова: знаннєвий підхід, фірма як інтегратор знань, інтелектуальний ефект масштабу, трансакційні витрати залучення знань.

Актуальність проблеми. В умовах формування економіки знань фірма набуває і накопичує риси «нової фірми», характеристиками якої є високий рівень інтелектуалізації бізнесу, зміни у структурі сукупного капіталу, що відображують зростання ролі та значущості його інтелектуальної складової, збільшення ролі знаннєвого чинника вартості продукту, мережевої структури, творчості, культури, інновативності.

Зміст, напрями та наслідки зазначених перетворень потребують комплексного теоретико-економічного аналізу з метою з'ясування нових характеристик